

та обстежено підводними розвідками узбережжя Східного, Південного й Південно – Західного Криму. З 2002 року проводяться роботи в акваторіях р. Дніпро та Дніпровських водосховищах (Канівському, Кременчуцькому), а з 2006 р. розпочаті дослідження Північно – Західного Криму (мис Тарханкут, оз. Донузлав – м. Євпаторія). Знахідки, здобуті під час підводних розкопок, вивчалися науковцями університету. Результати виконаних робіт знайшли висвітлення у наукових звітах за проведені експедиції до наукового архіву ІА НАНУ, статтях у фахових виданнях. Не маючи можливості розглянути на сторінках короткої статті цілу низку робіт останніх досліджень, огляд деяких публікацій довелося упустити.

Для оцінки історії розвитку підводної археології в Україні використані дані про археологічні пам'ятки та об'єкти, головними джерелами вивчення яких виступають публікації археологічних матеріалів, архівні матеріали Наукового архіву Інституту археології НАН України. Побудовані на цих даних висновки цілком залежать від достовірності інформації та правильної її інтерпретації дослідниками, що виконували практичні спостереження підводних пам'яток.

Ознайомлення з історією становлення підводної археології особливо важливо для визначення закономірностей і напрямків її подальшого розвитку.

1. Уваров А.С. Исследования о древностях южной России и берегов Черного моря. Вып. 1. – СПб., 1851. 2. Фармаковский Б.В. Ольвия. – Петроград, 1915., 33 с. 3. Колли Л.П. Следы древней культуры на дне морском. Современное положение вопроса о нахождении в море античных памятников // Известия Таврической Ученой комиссии, № 43, Симферополь, 1909 4. Пападимитриу С.Д. Древние сведения об острове Березани. ЗООИД., Т. XXVIII., 1910., 115 с. 5. Щеглов А.Н. Северо-Западный Крым в античную эпоху. – Л., 1978., 160 с. 6. Шилик К.К.

К палеогеографии Ольвии. Ольвия., К., 1975., 91 с. 7. Shilik K.K. Ostillations of the Black Sea and Ancient Landscapes // Landscapes in Flux Central and Eastern Europe in Antiquity. Cijliquia Pontica. – 3. – Oxford., 1997. – P.115-129. 8. Беленький Д.Б. Комплексный поход к изучению береговых процессов на острове Березань (предварительные результаты) // Экологические аспекты теоретической и прикладной геоморфологии. Материалы Международной конференции "III Щукинские чтения". – М., 1995. – С.261-263. 9. Беленький Д.Б. Прогноз локализации гавани Нимфея на основе палеогеоморфологической реконструкции береговой линии // Проблемы истории, философии, культуры.-5.- Москва-Магнитогорск, 1998.-С. 27-37. 10. Strabo, VII, 4,2. 11. Гриневич К.Э. Исследования подводного города близ Херсонесского маяка. – М., 1931. – 60 с. 12. Орбели Р.А. Гидроархеология. Подводные исторические изыскания близ древних греческих городов на Черноморском побережье // Судоподъем. – 1945. 13. Орбели Р.А. Исследования и изыскания. Материалы по истории подводного труда с древнейших времен до наших дней. М.-Л., 1947. 14. Кадеев В.И. Подводные археологические исследования в районе Херсонеса в 1964-1965 гг. // Морские подводные исследования АН СССР. – М., 1969. 15. Золотарев М.И. Подводные археологические работы у западного берега Стрелецкой бухты близ Херсонеса. // Тезисы докладов юбилейной конференции "150 лет Одесскому археологическому музею АН УССР". – Киев, 1975. 16. Филиппенко А.А. К локализации портов и якорных стоянок вблизи Херсонеса Таврического. // Изучение памятников морской археологии. – СПб., 1998. 17. Крыжицкий С.Д. Подводные исследования Ольвийской экспедиции // АО 1975 г. – М., 1976. 18. Назаров В.В. Гидроархеологическая карта Черноморской акватории Украины. Киев, 2003. 19. Таскаев В.Н. Античная подводная археология Северного Причерноморья. – М., Компания Спутник +., 2007. – 122 с. 20. Охотников С.Б. Островерхов А.С. Остров Левка (Змеиный). Итоги и задачи исследований // Проблемы истории та археологии давнього населення української РСР. Тези доповідей XX Республіканської конференції. Одеса. Жовтень 1989 р. – К., 1989. – С.163-164. 21. Шамрай А. Н. Подводные разведки гавани Акры // Судова археологія та підводні дослідження. Збірник наукових праць. – Запоріжжя., 1993.-с. 29. 22. Шаповалов Г.И., Нефедов В.В. Исследования ЭПАР в 1991 г. // Археологический вестник (№ 3). – Запорожье., 1992.- С. 40-41. 23. Кобалія Д.Р., Нефедов В.В. Запорозька чайка. Історія однієї знахідки.- Запоріжжя: Дике Поле., 2005. – (серія "Історія та археологія Хортиці", випуск 1).- 168 с.

Надійшла до редколегії 17.02.10

О. Лук'янець, асп. (Київ. ун-т)

РОЗВИТОК ЖИТЛОВОГО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА У МІСТАХ УКРАЇНСЬКОЇ РСР В 1950-х рр.

У статті досліджується розвиток міського житлово-комунального господарства та вплив житлової політики на соціальне становище населення.

The article examines the development of urban housing and housing policy impact on social status of the citizens.

Комфортні житлові умови та розвинена система комунального господарства – два важливі фактори стабільного соціального становища мешканців міст. Без вирішення житлового питання неможливо досягти стабільності трудових колективів, закріплення кадрів, підвищення виробничої і соціальної активності громадян. Житлові умови значно впливають на культурно-освітній рівень людей, на їх здоров'я, працездатність, повноцінний відпочинок, всебічний творчий розвиток особистості, на формування та зміцнення сім'ї, виховання підростаючого покоління. В добре облаштованих квартирах на 20% скорочуються затрати часу на приготування їжі, майже на 40% – на догляд за помешканням, на 35-40% знижується захворюваність людей, на 45-65% збільшується кількість вільного часу у населення [2, с. 43].

Мета цієї публікації полягає у висвітленні проблем розвитку житлово-комунального господарства та його впливу на соціальне становище мешканців міст.

Наукові праці з даної проблематики, можна поділити на дві основні групи: радянську та сучасну українську. До наукових робіт першої групи, потрібно ставитися з певною критичністю, оскільки вони були написані з єдиною метою – переконати читача, що влада повністю забезпечує житлово-побутові потреби населення.

Що стосується сучасної української історіографії, яка торкається даного питання, то слід було б виділити спільну роботу В. К. Барана та В. М. Даниленка [1], яка

висвітлює політичні, соціально-економічні процеси, які відбувалися в післявоєнному радянському суспільстві. Також, варта уваги робота Л. В. Ковпак [5], в якій дуже детально аналізуються соціально-побутові умови життя населення, житлове та комунальне будівництво, як важлива складова державної соціальної політики.

Після Другої світової війни, актуальним стало питання відновлення зруйнованого житлового фонду та комунальної інфраструктури міст Української РСР. За офіційними даними, повністю або частково було зруйновано 714 міст, біля 20 тисяч сіл, 2 мільйони будинків та приміщень, близько 10 млн. осіб не мали даху над головою [3, с. 16]. На відбудову було спрямовано багато людських і матеріальних ресурсів. Проте, темпи будівництва залишалися недостатніми, а рівень забезпеченості населення житлом – досить низьким.

Щоб покращити ситуацію у 1950-х роках були значно збільшені капіталовкладення в житлове будівництво. За 1950-1958 рр. вони зросли майже в 3,5 рази. У стислі строки в Україні була створена промисловість по виробництву залізобетонних і будівельних конструкцій, налагоджено виробництво теплоізоляційних матеріалів, запроваджувалося масове застосування пластмасових виробів. Індустріалізація будівництва значно знижувала собівартість робіт, скорочувала строки будівництва [5, с. 47].

Протягом 1951-1955 рр. у республіці було здано в експлуатацію близько 42,1 млн. кв. м. житла, а за пері-

од 1956-1960 рр. – більш, ніж 87, млн. кв. м. Капітало-вкладення в житлове будівництво за ці роки зросли з 2613 млн. крб. до 5873 млн. крб. У республіці будувалися нові міста і робітничі селища. Справжньою гордістю будівників стали такі нові міста, як Марганець, Ватутіно, Нова Каховка, Шахтарськ [4, с. 369].

Проте, не зважаючи на значні досягнення у будівництві, були й недоліки, які гальмували темпи житлово-комунального будівництва й суттєво впливали на його якість.

Цікаву інформацію про ситуацію, яка склалася в архітектурно-будівельній практиці першої половини 1950-х рр., нам надає доповідна записка "О недостатках в архитектурно-строительной практике по застройке городов Украинской ССР", яка була написана на прохання секретаря ЦК КПУ: "За останні роки в плануванні та забудові міст УРСР, а також в архітектурі та будівництві житлових споруд, намітився цілий ряд суттєвих недоліків. До цього часу жодне місто УРСР немає затвердженого генерального плану, забудова міст йде фактично без детальних планів першочергового будівництва, а відведення ділянок для нового будівництва здійснюється без урахування економіки міського господарства, як наслідок – нові житлові масиви будуються на випадкових і не облаштованих окраїнних територіях міст. Замість того, щоб вести будівництво на благоустроєних територіях, найбільш економними 3-5 поверховими будинками, управління у справах архітектури та міські виконкоми дозволяють будівництво малоповерхових поселень на окраїнах міст, поблизу підприємств. В містах і поселеннях Донбасу одноповерхове будівництво в 1953р. склало 81%, двоповерхове – 14, а багатоповерхове (4-5 поверхів) тільки 5 %.

На окраїнах м. Сталіно, на не облаштованих територіях побудовано 38 малоповерхових поселень, з яких підключено до каналізації тільки – 9, мають доступ до міських доріг – 14, до газової мережі – 1. В той же час, в центрі міста, при наявності всіх видів благоустрою в 1953р. невикористаними залишалися близько 200 ділянок. Схожа ситуація простежувалася у Ворошиловграді, Херсоні та в інших населених пунктах.

В містах ведеться забудова за різнохарактерними проектами, які розроблені різними організаціями, так, наприклад, в м. Сталіно проекти розробляють більше 50 організацій. За таких умов міські архітектори не забезпечують єдності архітектури проектів і забудови. При будівництві кварталів не приділяється увага благоустрою прибудинкових територій, в м. Києві за післявоєнний період не створено жодної добре благоустроєної прибудинкової території.

Забудова міст ведеться без наукової основи, до цього часу глибоко не вивчені питання економіки містобудування" [13, арк. 27].

Що стосується коштів, які виділялися на будівництво житлово-комунальних об'єктів, то їхнє освоєння не завжди було стовідсотковим. Так, Міністерство комунального господарства УРСР в 1952 р. не використало капіталовкладень на суму 4683 тис. крб. [8, арк. 138].

Були проблеми і з виконанням планових показників у будівельній сфері. Виконання плану капітальних робіт на 1952 р. по Міністерству комунального господарства характеризувалося наступними показниками: по будівництву електростанцій та електромереж план був виконаний на 104,3%, по будівництву каналізаційних мереж – 101,8%, по благоустрою міст – 100,8%, по будівництву тролейбусних ліній – 100,7%, трамвайних ліній – 100,3%, готелів – 98,5%, лазень – 96,4%, житловому будівництву – 95,1%, водопровідним мережам – 94,2%, газифікації міст – 89,9%, адміністративному будівництву – 77,6% [8, арк. 139].

Основні причини невиконання плану капітального будівництва в 1952 р.:

- невідповідність ряду об'єктів до початку будівництва. Так багато об'єктів було додатково включено до плану капітального будівництва і не були забезпечені відповідною затвердженою проектно-кошторисною документацією;

- відсутність необхідних будівельних матеріалів;

- погана організація робіт в будівельних організаціях, неуккомплектованість будівництв робочою силою, механізмами та будівельними матеріалами, тощо.

Протягом 1952 р. дуже незадовільно проводилося будівництво по окремих об'єктах житлово-комунального господарства, так, наприклад, будівництво водопроводу в м. Запоріжжі протягом року систематично не було забезпечене робочою силою, при потребі в 180 робітників, там працювало у середньому 60-70 робітників кожного дня. Механізми, які використовувалися на об'єкті (екскаватор, крани) систематично не працювали. Будівництво житлового будинку в м. Луцьку систематично не забезпечувалося будівельними матеріалами – буютовим камінням, лісом, цеглою, а також необхідною кількістю робочої сили. Схожа ситуація спостерігалася на спорудженні житлового будинку в м. Запоріжжі, яке було розпочато в квітні місяці, і протягом року темпи робіт були незадовільні, що пояснюється недостатньою забезпеченістю робочою силою, замість 50-60 робітників, на будівництві працювало 10-15 робітників, а в червні будівництво взагалі припинилося [8, арк. 142].

Не одиними були випадки, коли готові споруди мали багато будівельних недоліків та дефектів. Наприклад, в акті комісії по прийому споруди готелю "Харків" від 20.09.1952 р., було складено перелік дефектів і недоробок на 24 сторінках [8, арк. 144].

З 1954 р. проводилася централізація будівництва. У містах створювалися єдині будівельні організації, які мали забезпечити оптимізацію будівельних процесів на місцях. Так, наприклад, будівельні об'єкти Дрогобицького обласного будівельного управління Міністерства житлово-цивільного будівництва УРСР були дуже розпорошені і знаходилися у різних містах: Дрогобичі, Стрию, Трускавці, Бориславі. Середня відстань від одного майданчика до іншого становила 45 км [9, арк. 64].

У 1955 р. відбулася переорієнтація в житловому, цивільному та промисловому будівництві: зроблено акцент на спорудженні будівель за типовими проектами, "без надмірностей", на основі індустріальних методів будівництва. Згідно з постановою ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР від 22 вересня 1955 р. будівництво житлових (ст.92) і культурно побутових будинків повинно здійснюватися тільки за типовими проектами, за індивідуальними – лише в окремих випадках, за дозволом Держбуду УРСР, а в Києві – Київського міськвиконкому. Такий підхід дозволив заощадити певні кошти, значно розширити й прискорити будівництво, але водночас поклав початок типовій одноманітності наших міст і будинків [1, с. 91].

24 серпня 1957 р. Рада Міністрів УРСР і ЦК КПУ прийняли постанову "Про розвиток житлового будівництва Української РСР". Постанова зобов'язувала Держплан УРСР, раднаргоспи, міністерства і відомства УРСР, виконкоми обласних, Київської і Севастопольської міських рад депутатів трудящих в державних планах розвитку народного господарства, при визначенні обсягів житлового будівництва, виходити з необхідності ліквідації нестачі житла для трудящих за найближчі 10-12 років [7, с. 462].

Саме ця постанова дала імпульс нарощуванню потужностей будівельних організацій і збільшенню капіта-

ловкладень у будівництво. Площа введених в дію житлових будинків різко зросла, і тисячі людей залишили бараки й "комуналки", переселившись у нові квартири сімейного типу [1, с. 91].

Після прийняття цієї постанови, великих обсягів набули всі види будівництва житла: за рахунок державних асигнувань, за кошти підприємств, кооперативне та індивідуальне. Якщо у 1950 р. в УРСР на 1 тис. населення будувалося 5,6 квартири, то у 1958 р. – 11,7 квартири. У 1985 р. введення нових квартир (з урахуванням збільшення їх середньої площі) на тисячу чоловік знизилася до 7,2, а кошти на житлове будівництво в загальних капіталовкладеннях у порівнянні з початком 1960-х рр. знизилася з 23,5 % до 14-15 % [5, с.47].

У травні 1958 р. Рада Міністрів УРСР ухвалила постанову, що визначала порядок застосування типових проектів у будівництві. За цією постановою, слід було переробити проекти з урахуванням зменшення висоти приміщень до 2,5 м, розробити проекти будинків для малосімейних та одиноких мешканців, типові проекти культурно-побутових та дитячих установ з уніфікованими конструкціями для забудови житлових районів. У малих та середніх містах дозволялося споруджувати житлові будинки на 2-3 поверхи, у великих – 4-5 поверхів [1, с. 91].

З року в рік зростав обсяг державних капіталовкладень у житлове і комунальне господарство. В 1959 р. обсяг всіх капіталовкладень по Україні становив 8,5 млрд. крб. проти 3,2 млрд. крб. у 1953 р. Протягом 1952-1958 років у республіці введено в дію житлових будинків загальною площею 42,7 млн. кв. м. Комунальні підприємства, ремонтні будівельні трести і контори щороку виконували програму робіт по ремонту житлового фонду, комунальної інфраструктури, соціально-культурних закладів, а також по благоустрою на загальну суму понад 2 млрд. крб [15, арк. 130].

Варто зазначити, що загальна площа введених у дію житлових будинків, які споруджувалися державними та кооперативними організаціями (без колгоспів) і житлово-будівельними кооперативами, становила за весь період 1918-1955 рр. 62 782 тис. кв. м. За період 1956-1964 рр. вона дорівнювала 66 504 тис. кв. м. За рахунок відселення або вселення в нові квартири в Україні поліпшили свої житлові умови за 1956-1960 рр. 8,8 млн. осіб, а в 1961-1965 рр. – 9,1 млн. осіб [6, с.167].

Проте, незважаючи на значний обсяг виконаних робіт у сфері житлового та комунального господарства, простежувалося відставання цих галузей від росту промисловості та розвитку міст і робітничих селищ [15, арк. 130].

Станом на 1 січня 1959 р. на одну людину в республіці припадало в середньому 6,35 кв. м житлової площі, причому в містах 5,8 кв. м, у селах – 6,8 [1, с. 91].

До речі, наприкінці 1950-х рр., в середньому, на одну кімнату припадало: в Англії – 0,77 чол., у Франції – 0,95 чол., в Італії 1,28 чол., у Швеції – 0,93 чол. [14, арк. 5].

Люди продовжували жити в гуртожитках, бараках, орендованих помешканнях, кімнатах.

Так робітники, які працювали на об'єктах будівництва "БМУ-5" проживали у гуртожитках. Побутові умови життя в яких мали ряд суттєвих недоліків. Перевіркою було встановлено, що корпус №6 по вул. Мечникова, де проживає більшість робітників, погано обігривається, що викликає справедливі скарги мешканців.

За даними інспектора відділу кадрів "БМУ-5" невихід на роботу у зв'язку з хворобою, ще на початку зими із-за холоду в гуртожитку збільшилося в 2,5 рази. У вихідні дні печі не опалюються. Постільна білизна, особливо матраци не змінюються по кілька років. В кімнатах відсутні шафи. Пральня відкривається один раз на місяць. По-

треба у гарячій воді не забезпечується. У кухнях створюється велика черга після повернення робітників з роботи.

У гуртожитку простежується недопустима скученість. В кімнаті №16 площею 13-14 кв. м мешкають 4 сім'ї, три з яких, мають дітей грудного віку. Стіни кімнати відсиріли. Мешканці скаржилися на незаконне стягнення з них 25 крб. на додаток до визначених 25 крб. за ліжко-місце, так як одна сім'я користується одним ліжком, не враховуючи того, що у вартість оплати входить прибирання кімнати та прання постільної білизни, що мешканці здійснюють самостійно [10, арк. 57].

Такі тяжкі житлові умови, безперечно, негативно впливали на фізичний та моральний стан людей.

Норми будівельного проектування, які були затверджені за дорученням Ради Міністрів СРСР Державним Комітетом Ради Міністрів СРСР у справах будівництва для обов'язкового застосування з 1 січня 1955 р. всіма міністерствами, відомствами і Радами Міністрів союзних республік, містили в собі правила будівельного проектування. Так житлові будинки квартирного типу передбачали наступні приміщення: житлові кімнати, кухню, коридор, ванну (або душ), туалет, господарчу комору. Гуртожитки повинні були мати спальні кімнати і слідуючі підсобні приміщення загального користування: вестибюль, гардероб, кухні, кімнати денного перебування, кімнати для чистки одягу та взуття, комори для зберігання особистих речей, господарчі і кімнати для прання, службові кімнати обслуговуючого персоналу, загальні санітарні вузли та ізолятори [12, арк. 115].

Слід відмітити, що в проектах і кошторисах житлових будинків, мало відводилося уваги та коштів на обладнання і оздоблення квартир. Так, багато квартир були позбавлені комірчин, вбудованих шаф; кухні, крім раковин і плити, більше нічим не обладнувалися. Площа кухні, зазвичай, мала малі розміри і не передбачала місця для розташування холодильника, пральної машини, кухонних столів і шаф. Оздоблення квартир часто обмежувалося простим фарбуванням стін. [13, арк. 29].

Плата за житло становила 1 крб. 32 коп. за квадратний метр (1957 р.). Після грошової реформи 1961 р. – 13 коп. [6, с.167].

Безперечно, центральний та республіканський уряди, за допомогою постанов та указів намагалися виправити існуючі недоліки, які тим чи іншим чином, негативно впливали на розвиток житлово-комунального будівництва. Проте, постанови та укази хоч і покращували ситуацію, але виправити системні недоліки у будівельній галузі вони не змогли. Наприкінці 1950-х років, спостерігаються ідентичні проблеми в будівництві, які мали місце на початку 1950-х рр.

Так, в ряді міст, продовжували допускатися серйозні недоліки у плануванні та здійсненні капітального ремонту жител, значна частина житлового фонду перебувала у незадовільному технічному стані.

Поточний ремонт житлового фонду, особливо дахів, водопровідних і каналізаційних мереж часто виконувався несвоєчасно і неякісно.

Кошти, які виділялися на благоустрій міст в ряді випадків продовжували витрачатися безгосподарно.

Механізація і автоматизація виробничих процесів в житлово-комунальному господарстві впроваджувалася дуже повільно.

Траплялися численні випадки, коли керівництво підприємствами і організаціями житлово-комунального господарства було довірено особам, які не мали необхідної підготовки та практичного досвіду і були неспроможні виконувати покладені на них обов'язки [15, арк. 131].

Отже, в 50-ті роки XX ст. керівництво країною, зважаючи на післявоєнний стан житлово-комунального

господарства, приділяло достатню увагу житловому-комунальному будівництву. Швидкими темпами розвивалася індустрія будівельних матеріалів, проводилася централізація будівельних організацій, яка мала на меті оптимізувати будівельні процеси, було розроблено багато типових житлових проєктів, які мали пришвидшити та здешевити будівництво. Проте, незважаючи на високі обсяги житлового будівництва та всі командно-адміністративні заходи, якими уряд хотів одразу усунути всі недоліки, які мали місце у будівельно-архітектурній сфері, проблема нестачі житла залишалася однією з найгостріших у суспільстві, негативно впливаючи на морально-психологічний стан мешканців міст.

1. Баран В. К. Україна в умовах системної кризи (1946 – 1980-і рр.) / В. К. Баран, В. М. Даниленко. – К.: Альтернативи, 1999. – (Україна кризь віки: в 15 томах. – Т.13). – 304 с. 2. Витрук Л. Д. Улучшение социально-бытовых условий жизни трудящихся УССР(60-80-е годы)

/ Л. Д. Витрук. – К.: Наукова думка, 1986. – 180 с. 3. Гирич Я. М. Урбанізація як складова розвитку міст УРСР в 1950-х – 1960-х рр. / Я. М. Гирич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2008. – № 94. – С. 16-19. 4. Історія Української ССР. : В десяти томах. / Лихолат А.В. – Київ : Наукова думка. Том 10 : Украинская ССР в период построения развитого социалистического общества (1945-начало 60-х годов). – 1985. – 775с. 5. Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення в другій половині ХХ ст. (1945–2000 р.) / Л. В. Ковпак. – К.: Інститут історії НАН України, 2003. – 250 с. 6. Литвин В. Україна у другому повоєнному десятилітті (1946-1955) / В. Литвин. – К.: Лі-Терра, 2004. – 272с. 7. Україна: Хроніка ХХ століття. Довідкове видання. Роки 1946 – 1960. Частина 2. 1953-1960. – К.: НАНУ. Ін-т історії України, 2005. – 613 с. 8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.79. – Спр.308. – Арк. 178. 9. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.79. – Спр.310. – Арк. 75. 10. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.79. – Спр.311. – Арк. 157. 11. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.79. – Спр.339. – Арк. 159. 12. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.79. – Спр.362. – Арк. 188. 13. ЦДАГО України – Ф.1. – Оп.24. – Спр. 3666. – Арк. 112. 14. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.4327. – Арк. 74. 15. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.4980. – Арк. 148.

Надійшла до редколегії 17.02.10

Є. Магда, канд. політ. наук (Київ. ун-т)

ПОЛІТИКА РОСІЇ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА В. ПУТІНА

У статті йдеться про близькосхідну політику Російської Федерації за президентства В.Путіна. Розглядаються основні елементи зазначеної політики, окрема увага приділяється розвитку відносин Росії з Ізраїлем та мусульманським світом в регіоні. Проаналізовано перспективи змін політики РФ на Близькому Сході з приходом на посаду президента Росії Д.Медведєва.

The article deals with the Russia's policy on the Middle East during the presidency of V.Putin. The key elements of such policy are being analyzed, especially the relationships between Russia and Israel and between Russia and Muslim countries on the Middle East region. The perspectives of changes in the Russia's policy on the Middle East during the period of D.Medvedev's presidency are also being viewed.

Близькосхідна політика Росії протягом останнього десятиліття зазнала істотної трансформації, зумовленої насамперед складним процесом розвитку російської зовнішньої політики в умовах, що склалися на світовій арені на початку ХХІ ст.

З часу приходу до влади В.Путіна (президент Російської Федерації з 2000 по 2008 роки та нинішній прем'єр-міністр РФ) Москва прагне повернути собі місце великої світової держави. Для досягнення цієї мети Кремль використовує низку стратегій. На Близькому Сході, де сходяться інтереси практично усіх великих геополітичних гравців, у Росії донині зберігаються можливості для проведення власної гри та створення перешкод для реалізації інтересів інших. Таким чином, близькосхідну політику РФ з кінця 1990-х рр. визначають як політику, орієнтовану на повернення до регіону Близького Сходу [17, с. 183].

Водночас, значення політики Росії відносно Близького Сходу визначається світовим статусом РФ як постійного члена Ради Безпеки ООН, учасника "квартету" міжнародних посередників з врегулювання кризи в Палестині. Із зазначеними статусами пов'язані конкретні зобов'язання. Вже в силу цього Росія не може залишатись осторонь процесів в регіоні та самоусунутись від вирішення конфліктних ситуацій.

Крім того, з приходом на президентську посаду В.Путіна російська політика на Близькому Сході зазнала певної корекції. Віднині її ключовим імперативом стає не ідеологія, а прагматизм, прагнення розвивати взаємовигідне економічне та політичне співробітництво. При цьому економічна дипломатія увійшла до переліку пріоритетних з огляду на прагматизм В.Путіна та можливості розширення товарообігу Росії з державами Близького Сходу, який вже нині перебільшує 6 мільярдів доларів [16, с. 73].

Концепція зовнішньої політики Російської Федерації, затверджена у 2000 році, визначила основні пріоритети діяльності президента В.Путіна на світовій арені. Щодо Близького Сходу документ декларував наступні за-

вдання: "відновлення і зміцнення позицій, насамперед економічних, у цьому заможному і важливому для наших інтересів районі світу" [8].

Кілька років поспіль Росія використовує на Близькому Сході багатовекторну тактику. Вона займається продажем ракет та іншої зброї Сирії та Ірану, одночасно підтримуючи санкції Ради Безпеки ООН стосовно цих двох країн. З розвитком високотехнологічних галузей промисловості і програм військового співробітництва з Ізраїлем, Росія приймає в столиці делегацію руху ХАМАС. Встановлюючи нові зв'язки з традиційними союзниками США (Ізраїль, Туреччина і Саудівська Аравія), Москва не забуває підтримувати контакт зі своїми старими сирійськими, іракськими та іранськими колегами.

Нині існує комплекс факторів, які дозволяють оцінити особливості присутності Росії на Близькому Сході. В першу чергу, це вплив питання забезпечення територіальної цілісності сучасної Росії. Авторитет В.Путіна великою мірою тримається саме на проведенні сильної політики всередині Росії і забезпеченні непорушності її територіальної цілісності. В основу легітимності його лідерства покладена перемога над сепаратистами на Північному Кавказі.

Тому у вирішенні питань близькосхідної тематики Росія зобов'язана враховувати значну кількість внутрішніх проблем, пов'язаних із російським ісламом, а також впливом мусульманських громад сусідніх країн. Отже, можна говорити, що активізація російської політики в регіоні Близького Сходу не в останню чергу зумовлена і внутрішньополітичними потребами у захисті від викликів та загроз, що їх несуть конфліктні ситуації в регіоні Близького Сходу територіальній цілісності та стабільності російської держави в цілому, а також безпосередній загрози втрати впливу в регіоні, який Москва вважає зоною своїх особливих інтересів. З даної точки зору, тактика В.Путіна на Близькому Сході серед іншого полягала і у руйнуванні моральної і матеріальної підтримки, яку мусульманські країни тривалий час надавали чеченським